

18. YÜZYILDA ERZURUM TUZLARI: OSMANLI TÜKETİM MALLARI TARİHİNE BİR KATKI

Dr. Neşe ERİN*

ÖZET

Kullanın alanı büyük bir yaygınlık ve çeşitlilik gösteren “tuz”, ne yazık ki Türk tarihçilerinin ilgi alanına girememiştir. Prof Dr. Lütfü Güçer’in Osmanlı tuzlarının organizasyonu ve tuz üretimi konusunda yazdığı makale dışında her hangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bildiğimiz kadarıyla bazı Balkan tarihçilerinin Balkanlar’daki tuz üretimi ve tuzlar konusunda, kendi dillerinde yazılmış, araştırmalar bulunmaktadır. Dr. Evangelia Balta’nın “Mora Tuzları” konusundaki araştırması yayın aşamasına gelmiştir. Konunun bu denli bakir olması araştırmacıların olgunluk düzeyi yüksek makaleler yazmasını zorlaştırmaktadır.

Bu makalede biz, Osmanlı tarihçiliği için yeni bir alan olana “tüketim malları” tarihi çerçevesine yerleştirilmek üzere, 18. yüzyılda Erzurum tuzlarının yeniden organizasyonunu yazdık. Mukataaların malikane sistemi içine alınarak yeniden düzenlenmesi sırasında “merkez” ve “taşranın” tuzların yönetilmesi için oluşturdukları bakış açısı dikkat çekicidir. Osmanlı taşrasındaki bir yeniden düzenleme, mali açıdan merkezin hedeflediği gibi sonuçlanmıştır.

İktisatçılar, ihtiyaçlarımızı doğrudan ve dolaylı olarak karşılayan herşeye mal adını vermişlerdir. Bunları da çeşitli biçimlerde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalardan birine göre; insanların ihtiyaçlarını doğrudan doğruya tatmin eden mallara tüketim malı denir. Bu anlamda tuz bir tüketim malıdır. Ama bu temel özelliğinin yanında bazı tüketim mallarının üretilmesinde de kullanılmak suretiyle üretim malları grubuna da girer. Endüstri için çok önemli bir mineral olduğunun anlaşılması kullanım alanlarının zaman içinde genişlemesini sağlamıştır¹.

Tüketim malları tarihi (Commodity History), yeni kavramsallaştırmalara açık, bir kısım tarihçilerin uzun zamandan beri telaffuz ettiği ve kullandığı bir alandır². Türk tarihçiliğinde ise, Osmanlı siyasi ve sosyal tarihi ile iktisat tarihi gibi uzun bir

* Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bölümleri Fakültesi İktisat Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ Zamanımızda tuz, 14.000 farklı alanda kullanılmaktadır.

² S.A.M.Adshead, Salt and Civilization, Canterbury University Press, 1992, s.ix.

geçmişe ve kavramlara sahip araştırma alanlarının içinde henüz yer almamaktadır³. 2001 yılında düzenlenen “Tuz sempozyumu”⁴; üretimi, ticareti, kullanım alanları, yazılı ve sözlü kültürümüz içindeki yeri konusunda sunulan tebliğlerle, vazgeçilmez bir ihtiyaç malzemesi olan tuzun, tarihinin araştırılmasına ve bu vesileyle tüketim malları tarihimizin oluşmasına vesile olacak önemli bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

Tüm canlıların hayatında önemli bir yere sahip olan tuz, ülkeler için de stratejik bir doğal kaynaktır. Elde edilmesinden, taşınmasına, ticaretinin yapılmasına varıncaya kadar birçok kişi için istihdam alanı oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de kuruluşundan itibaren önemli bir gelir kaynağı olarak görülen tuzlar için yasaknameler ve kanunnameler düzenlenerek denetim altına alınması, tuzun yaşamsal öneminin çok iyi kavrandığını göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hem kıyılarında hem de iç kısımlarında yer alan tuzların coğrafi dağılımını kanunnamelere dayanarak inceleyen Ahmet Cihan yasal düzenlemelerin bulunduğu toplam 56 kanunnamenin % 48'inin Rumeli, % 32'sinin Anadolu tuz üretim alanları ile ilgili olduğunu tespit etmiştir⁵. Rumeli'de bulunan tuzların genelde verimlilik düzeyleri yüksek olan deniz tuzlarıdır. Anadolu'da ise; göllerin ve akarsuların çevresinde de verimli tuz alanları bulunmaktadır. Ayrıca iç bölgelerde de kaya tuzunun elde edildiği elverişli tuz dağları vardır. Tuz elde etmeye elverişli alanlar, toprağın derinlerinde tuz bulunmasına bağlı olarak ortaya çıkar. Yeraltı suları yüzeye taşınan tuzlu suyun, birikime uygun yerlerde toplanması ve buharlaşmanın da yardımıyla tuzla meydana gelebilirdi. Ayrıca dağlık bölgelerde de tepelerden ovalara akan yüzey suları taşıdıkları tuzu bırakmak suretiyle tuzla oluşturabilirdi.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde topraktaki tuz oranının yüksek olması, irili ufaklı birçok tuzlanın oluşmasını sağlamıştır⁶. Aras, Çoruh, Fırat Nehirleri'nin kollarına yakın yerlerde, Tortum Gölü civarında bulunan tuzlalar, sulu tuzlalar mahiyetindeydiler. Kağızman yakınlarında ise kaya tuzu elde edilen büyük bir tuz dağı vardı⁷. Sözü edilen bu yerler, 17 ve 18. Yüzyıllarda Erzurum Eyaleti'nin

³ Osmanlı imparatorluğunda tüketim konusunda yapılmış bir çalışma için; Donalt Quataert (ed) *Consumtion Studies and the History of the Otoman Empire, 1550-1922*, State University of New York, 2000

⁴ Türk Kültüründe Ayrıntılar:TUZ, konulu sempozyum, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından, 19-20 Nisan 2001 yılında düzenlenmiştir.

⁵ Ahmet Cihan, “*Osmanlı Kanunnamelerinde tuz ve tuzlalar*” basılmamış sempozyum bildirisi, s.1.

⁶ Iğdır Ovası'nın %43,8'i tuzlu ve alkali toraklardan oluşur , ‘Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Iğdır-1998, Ankara, 1998, s.36’

⁷ Tuz dağı'nın yüksekliği 1000 metrenin biraz üzerinde olup, yıllık tuz üretimi 25 000 ton civarındadır.a.g.e, s,117-118.

sınırları içinde kalıyordu⁸. Ancak şehre ait yasal düzenlemeyi sağlayan kanunnamelerde⁹, tuz üretimi ve ticareti ile ilgili maddelere rastlanamamıştır. Zira önem sırası itibarıyla Rumeli, Batı ve İç Anadolu'daki tuzlulardan sonra gelen Erzurum Vilayeti tuzluları kanunnamelerle değil de teamüle göre yönetmek, Osmanlı pratiği açısından çok uygun görünmektedir.

Erzurum Eyaletinin'de üretim ve ticaret ile ilgili birimler, büyüklüğüne göre mukataa veya maktua biçimindeki vergi birimleri olup, genellikle bölgedeki askeri yöneticilere ocaklık olarak ya da iltizam olarak veriliyordu. 17. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu durum, 1695 de Malikane Sisteminin uygulanmaya başlamasıyla bazı değişikliklere uğradı. Genelde eğilimin Malikane Sistemine geçildikten sonra dahi eski (sistemde) yöneticilerle devam edilmesi yönünde olduğu söylenebilir. Ama önemli bir kaç tuzla mukataasının malikane olarak yöneticilere verilmesi istenmiştir. Gelirlerini kaybedeceklerini anlayan eski yöneticiler, bu duruma tepki göstermişlerdir. İşte malikaneleşme sürecinde, Erzurum Tuzluları'nın yönetim ve organizasyonunda yapılmak istenen değişiklikler ve buna karşı tepkiler ve ulaşılan çözüm, bu makalenin konusu olacaktır.

İLTİZAM SİSTEMİ'NDEN MALİKANE SİSTEMİ'NE GEÇİŞ SÜRECİ

Osmanlı imparatorluğu'nun 17. yüzyılın sonunda karşı karşıya bulunduğu malî zorlukları aşabilmek için yeni bir malî sistemi, *Malikane Sistemini* uygulamaya koyduğu bilinmektedir¹⁰. Ana hatlarıyla tımar ve iltizam sistemlerinin iyi yönlerini içinde barındıran bu sistemin amacı, yıpranan vergi kaynağını koruyarak devamını sağlamaktır. 1695 yılında çıkarılan bir ferman ile kuralları belirlenen sistemin hedefi, mümkün olduğunca geniş bir malikane piyasası oluşturmak ve böylelikle çok sayıda alıcısı bu piyasaya çekmekti. Bunun içinde önce küçük mukataalar satışı sunulmuş, büyük mukataaların hisselerine bölünmesine izin verilmiş ve alıcılar arasında askeri ve reaya ayırımı yapılmamıştır. Aradan geçen on yıl içinde ise uygulamadan kaynaklanan kusurlar giderilmek üzere sistem revize edilmiştir.

Malikane Sisteminin Erzurum Eyaleti'ndeki uygulanması sırasında yukarıda sıralanan hedeflere uygun bir gelişme süreci yaşandığı gözlenmektedir. İlk önce Erzurum Vilayeti Mukataaları "malikane" olarak satıldı. Bunlar Erzurum Gümrük Mukataası'na oranla daha küçük vergi birimleriydi. (bkz. Tablo1)'de, 17. yüzyılın sonunda Erzurum Vilayeti Mukataaları'nı gösteren bir liste yer

⁸ Kuruluş ve genişleme devrinde sınır değişiklikleri için, Dünder Aydın, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998

⁹ Ö.L.Barkan, Kanunlar, İstanbul, 1943, s.62-72.

¹⁰ Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikane sistemi," Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001, s.99-152

almaktadır.¹¹ Bu listedeki mukataalardan bir kısmı 1699 yılında Ahıska Gümrüğü, Kitabet-i mizan-ı harir-i Erzurum ve kırışhâne-i Erzurum ve Oltu bozahanesi, 1702 yılında malikane olarak eski yöneticilerine havale olundu. Ayrıca birisi Kağızman'da, diğeri ise Kemah yakınlarında bulunan iki tuzla da listede yer alan mukataalardandı. Malikane piyasası için uygun özellikler taşıyan Kağızman tuzlası, bildiğimiz kadarıyla bölgede malikane olarak satılan ilk mukataalardandır (1696).

Kağızman tuzlası, 16. yüzyılın sonunda Padiřah hassı olarak kayıtlıydı¹². 17. yüzyıl sonunda ise Kağızman "gönüllülerinin" ocaklığı durumundaydı (1691-1696 yılları arasında). Kağızman tuzlasının yıllık vergisi; has olduğu zamanlarda 120.000 akçe idi. 17. yüzyılın sonunda ise 100.000 akçeydi. Kısa bir süre sonra 200.000 akçeyse çıktıysa da, hemen 110.000 akçeye düşmüştür. Kısa bir süre içinde yaşanan bu artış ve azalış, mukataaya yeni vergi kaynaklarının eklenmesinden ötürüdür¹³. Malikane sisteminin ilk yıllarında Kağızman Mukataası'nın yıllık vergisi netleşinceye kadar. Kısa bir belirsizlik dönemi yaşanmıştır. Hatta 1696 yılında malikane olarak İbrahim Ağa'ya verildiğinde, muacceleli belli değildi. 1703 de ise 2.000 kuruş muaccele ile Küçük Ahmet ve diğeri Ahmet'e satılmıştır¹⁴. Bu tarihte Erzurum Gümrük Mukataası'na bağı olmayan Kağızman Tuzla Mukataası'nın 90.000 akçelik kısmı (750 kuruş), 1705 yılında gümrük mukataasına dahil edilmiştir. Bir yıl sonra yeniden yönetici değışikliğı yaşanmıştır. Yeni malikaneci Lütfullah Ağa, vergisi 2.500 kuruş ve muacceleli 6.000 kuruşa Kağızman Tuzlasının malikanecisi oldu. 17. yüzyılın son yıllarında başlayan malikaneleşme süreci sonunda tuzla, belirginleşen vergi ve muaccele miktarıyla Erzurum Gümrüğüne bağı bir mukataa konumuna geldi.

Merkez açısından problem yalnızca bir gümrük, maden veya tuzlanın kaç ve kimler tarafından yönetilmesi olmayıp, günlük faaliyetlerin aksamadan yürütülmesi, aksatanlar varsa engellenmesidir. Kağızman Memlahasından tuz almaya gelen kervanların karşılaştı problemlerin çözülmesi için de tuzla emini, merkezdeki yöneticilere durumlarını şöyle anlatıyorlar: "Kağızman Memlahası'ndan tuz almaya gelen kervandan Kars Beylerbeyisi olanlar benim sınırdan geçersiz deyü bac namına akçe almağla karban gelmeyüb ve mal-ı miri kesr ve benim iltizamıma noksan olub, tuzla emini olanlara Pařalar buyuruldu gönderip ya üçyüz guruş verirsin yahud kal'a önünden geçen karbandan bac alırım deyü amel itmeğle memlaha-i mezburden tuz karbanlarından eğer kendüsi ve eğer gayrısı bac almamak üzere emri-şerif rica ediyorlar fi 18 şabanı101/1689"¹⁵.

¹¹ Neşe Erim, 18.Yüzyılda Erzurum Gümrüğü, İstanbul, 1984, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış doktora tezi), s.28

¹² BOA.TD. 627, s.278-279.

¹³ Kağızman tuzla mukataasına ilave edilen vergi birimlerinden biri Gümüşhane Emmini Hacı Yusuf'un uhdesinden olan bakır madeni mukataasıdır. Hacı Yusuf'un borcu çok olduğundan, başka bir yöneticiye verilmesi için emir verilmiştir. 16 recep 1101/1689,BOA. MAD 10138

¹⁴ BOA. MAD 10150 s,171.

¹⁵ BOA. MAD 10138 s,160.

Tuzla yöneticilerinin başı sadece kanunsuz bac talebinde bulunan idarecilerle değil, kadı naibleri ile de derde girebiliyordu. Kağızman Tuzla Mukataası'nı deruhde eden Ahmet Hoca, Erzurum kadı naibi İsmail'in tuzlayı yönetmek istediğini, dışardan müdahale ederek tuzlayı zarara uğrattığından yakınıyor.

Kağızman Mukataası'nın canlı bir üretim ve ticaret merkezi olduğu yerel yöneticilerin burada yaratılan değerlerden pay koparmaya çalışmasından da anlaşılmaktadır. Ayrıca Kağızman Kalesi'ndeki Hacı Mehmet Camii'nde ibadetin devam ettirilmesi için de bu mukataadan alınacak paraya ihtiyaç duyulmuştur. "Kağızman Kalesi'nin Hacı Mehmet Camii'nin evkâfi olmayub imam ve müezzin vezaifleri olmadığından hizmet-i lazımleri muattal ve şem-i kanadil olmamakla cemaat-i müslimin külli usret çekmeleriyle Hamza Hocanın berat-i şerif ile uhdesinde olan Kağızman Memlahası malı faizinden Hasan'a dört akçe imariyye, üç akçe kayyuma ve üç akçe revgan-ı sade virüb ve her sene mukataa-i mezburu zabt ve mal-ı mîrisin teslim-i hazine ettikten sonra faizinden merkulara tayin olunan vezaif tevcih olunub berat verilmek ricasına memlaha-i mezbure zabiti Hamza arz etti¹⁶ Fi 18 Cemaziülevvel 1101/1689".

Malikaneleşme sürecinde Kağızman Tuzlası, ocaklık olmaktan çıkıp, muaccesi ve yıllık vergisi belirlenmiş, yönetim ve organizasyonu müdahalelerden kurtarılmış bir birim haline geldi. Bu haliyle Erzurum Gümrük Mukataası'na bağlandı. Ancak bazı tuzlalardaki eski yöneticiler mukataanın malikaneleşmesini engellemişlerdi. Tercan'a bağlı Parmaklu Mukataası, 18. yüzyılda malikaneleşme sürecine girmişti. Erzurum Eyaleti Mutasarrıfı vezir-i azam Mehmet Paşa, İstanbul'a gönderdiği mektupta, 20.000 akçelik malı olan Parmaklu Tuzlası'nın Erzurum Kalesi yemin ve yesar neferatının ocaklığı olduğunu ancak mahlul kalmış olduğundan ve esasen ocaklık olmayıp, has olduğu gerekçesiyle malına yapılacak bir miktar zam (8.000 akçe) ile Yusuf'a malikane olarak verilmesini istemiştir. Ancak bu teklife tuzlayı hali hazırda yöneten kale neferatı itiraz etmiştir. Gerekçeleri şöyle; "ocaklık olarak bizim üzerimize berat verilmiş iken müzayede olunmadan 100 kr muaccele ve 12.000 akçe de zam yapılarak 40.000 akçeye' Yusuf'a verilmesi haksızlıktır. Bunun ötesinde eğer bu tuzla Yusuf'a verilirse yeniçeri ocağının düzeni bozulur, (bu tuzla yetmiş seneden beru bizim ocağımızdır.) Burasının mahlul olduğuna dair Yusuf'un ileri sürdüğü belge sahtedir." Bu gerekçeleri ileri sürerek durumu mahkemeye götüren ocak sakinleri Yusuf'un malikane beratını iptal ettirmişlerdir.

Kale neferatı, tuzlanın yönetimini dışardan birisine bırakmadılar. Ama mukataanın vergisine yapılan zammı kabul etmek zorunda kaldılar. Bu durum kale neferatı arasında da anlaşmazlığa neden olmuştur. Ancak üç taksit mevaciplerine karşılık gelen 20.000 akçeyi ortaklaşa ödemeyi kabul ederek, Parmaklu Tuzlası'nı yönettiler ve böylece tuzlanın ocaklık olarak yönetilmesi devam etti. Bunlar Malikane Sistemine, İmparatorluğun doğu eyaletlerinde uygulamaya sokulması

¹⁶ BOA. MAD 10138 s,160.

esasına yaşanan tipik problemlerdir. Sorunların çözülmesi için eski uygulamaların tamamen ortadan kaldırılması ve eski yöneticilerin devre dışı bırakılmasından ziyade, Merkez hazinenin hedeflediği vergi ve muacceleli kanun ve nizamlara en uygun şekilde elde etmesi yolu seçilmiştir. Bunu yaparken mukataanın büyüklüğü de önemli bir rol oynamıştır. Küçük olanlar, ocaklık olarak yönetilmeye devam ettiyse de Kağızman ve onun kadar olmasa bile büyükçe diyebileceğimiz Kızıuşan yakınlarındaki tuzla ise (1703 yılından beri Kızıuşan mirlivası Ali'nin malikanesi idi. Yıllık vergisi 416,5 kuruş ile orta büyüklükte bir tuzla izlenimi uyandırıyor.) malikaneye dönüşmüştür.

Tuzlu toprakların önemli özelliklerinden biri de zaman zaman yeni tuzlaların ortaya çıkmasıdır. 1706 yılında Kiğı Sancağı yakınlarında yeni bir oluşum belirdi. Parmaklı Tuzlası'nın yöneticisi olan yeniçeriler, bu tuzlânın kendilerine ihsan buyurulmasını istediler. Ancak bu istekleri kabul edilmedi. Gerekeç olarak tuzla hasılatının henüz belli olmaması gösterildi. Tuzlânın hasılatı tam olarak belli oluncaya kadar senede 100 kuruş malı ile bir emin tarafından yönetilip, iki sene sonra talibine verilmesini emreden bir ferman çıkmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bir tuzlânın nekadar verimli olduğunun anlaşılabilmesi için ortaya çıkmasından itibaren en az iki yıl geçmesi gerekmektedir.

İncelenen dönemle ilgili olarak Tablo II de ise Erzurum Gümrüğü'ne bağı tuzlânın yer aldığı bir liste görülmektedir. Kemah yakınlarındaki tuzla, Tablo II deki tuzlalar listesinde yoktur. Buna karşılık bir çok küçük (vergi bakımından) tuzla listeye girmemiştir. Erzurum Gümrük Mukataası 1705 yılında malikane olarak satıldığı zaman¹⁷, aralarında tuzlalarında bulunduğu bir çok mukataa gümrüğe bağlandı. Bunların 34¹⁸ tane ve içlerinden 10'u tuzla mukataasıdır. 25 yıl sonra aynı listeye baktığımızda, bağı mukataaların sayısının %100 arttığını görüyoruz¹⁹. Ama vergi artışı aynı yönde değil, ters yönde bir seyir izliyordu. Malî olarak kontrol alanını genişletmek suretiyle müzayedeye katılacak alıcılar için mukataayı cazip kılma amacı taşıyan bu yapılanmanın hedefine ulaşamadığı anlaşılır. Osmanlı – İran savaşları nedeniyle gümrüklerden elde edilen gelir tatminkar bir çıkamayınca, gümrüğün malikane olarak satışı yapılamadı. İltizamen ve emaneten yönetildi. Gümrüğe bağı olan tuzla mukataaları da aynı kaderi paylaştı.

Bölgedeki önemli birçok mukataanın malikaneye dönüştürülmesi ve bunların Erzurum Gümrüğüne bağlanması, 18. yüzyılın ilk beş altı senesi içinde gerçekleşti. Ancak Erzurum Gümrüğü'nün gelirini belirlemek o kadar kolay olmadı. Merkez, gümrüğü malikane olarak satmaya istekli olsa bile, talip olanlar nasıl bir kâr-zarar tablosu ile karşılaşacaklarını bilemediklerinden çekimser davranıyorlardı. Bu nedenle 28 Nisan 1715 de gümrüğün malikane kaydı ref edildi. Bu durumda gümrüğe bağı bazı mukataaların malikane olarak tasarruf edilmesi de uygun

¹⁷ Yıllık vergisi 95.094 kuruş.

¹⁸ Yıllık vergilerin toplamı 35.500 kuruş.

¹⁹ Bağı Mukataaların sayısı 62, yıllık vergilerin toplamı 33.500 kuruş, BOA. MAD 10171, s.188.

olamazdı. Bunların da malikane kaydı ref edildi. Talip olanlara iltizamen verilmesine karar verildi²⁰.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğun'da tuz, üretiminden satışına kadar devletin tekelinde olan stratejik bir mal idi²¹. Bu nedenle kuruluş devrinden itibaren tuz yasaknameleri yayınlanarak üretim korunmaya çalışılmıştır²². İmparatorluğun her yanına dağılmış durumdaki tuzlaların bir kısmı çok dar bir coğrafi alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek, düşük kapasiteli yerler iken, bir kısmı ise geniş bir coğrafi alana hizmet veriyordu (Adalar ve Ege kıyılarındaki tuzlalar). Doğu Anadolu'daki tuzlaların, orta ve küçük ölçekli olduğunu ve bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yaptıklarını düşünmek yanlış olmaz. Bu çalışmada ticari öneme haiz başlıca tuzlaların bir listesini vermeye çalıştık. Listedeki tuzlalar has, ocaklık, iltizam, emanet ve malikane olmak üzere çeşitli yönetim süreçlerinden geçmişlerdir. Bazı küçük tuzlaların yönetiminin de vakıflarca yapıldığını çalışmalar bulunmaktadır²³.

Erzurum'daki tuzlaların bir kısmının malikane olarak satışa çıkarıldığı 18. yüzyılda, mevcut yöneticiler ile yeni talip olanların konumuna baktığımızda, önemli birçok tuzlaların yeniçeriler (kale neferatı, gönüllüler v.s) tarafından idare edildiği ve tuz eminlerinin de onlar tarafından seçildiği anlaşılıyor. Yönetime talip olanlar ise eyaletteki üst düzey yöneticilerin adamları olduğu görülmektedir. Bu yeni yöneticiler gelir getireceğini umdukları gümrük, tuzla, maden, kitabet gibi kaynakları ele geçirmek istiyorlar ve hatta bazen bunun için hileye bile başvuruyorlardı. Bunların malikaneleşme döneminin ilk yıllarında muaccelle bile ödemedi malikane yönetimine getirilmesi, merkezin buradaki yeniçeri yönetimini biraz olsun bertaraf ederek merkeze yakın kişileri yönetime getirmek istemesinden kaynaklanıyor olabilir. Böylece üretim ve ticaret alanlarını kontrol altında tutması daha kolay hale gelir. Bu amaçla önce içlerinde tuzlaların da bulunduğu birçok küçük mukataa malikaneleşti ve bunlar bölgedeki en büyük mukataanın (Erzurum Gümrük Mukataası) çatısı altında toplandı . O nasıl yönetiliyorsa küçük mukataalar da öyle yönetildi.

²⁰ BOA. MAD 10158 s.209.

²¹ Lütfi Güçer, 'XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı', İFM,Cilt 21,No 1-4 den ayrı bası, İstanbul,1963.

²² Anhegger, Robert, İnalçık, Halil, Kanunname-i Sultani ber Muceb-i Örf-i Osmani, TTK Basımevi, Ankara, 1956.

²³ Saim Savaş, "Osmanlı döneminde Sivas'ta tuz üretimine dair bazı bilgiler", Osmanlı Araştırmaları, XX (2000) s.223.

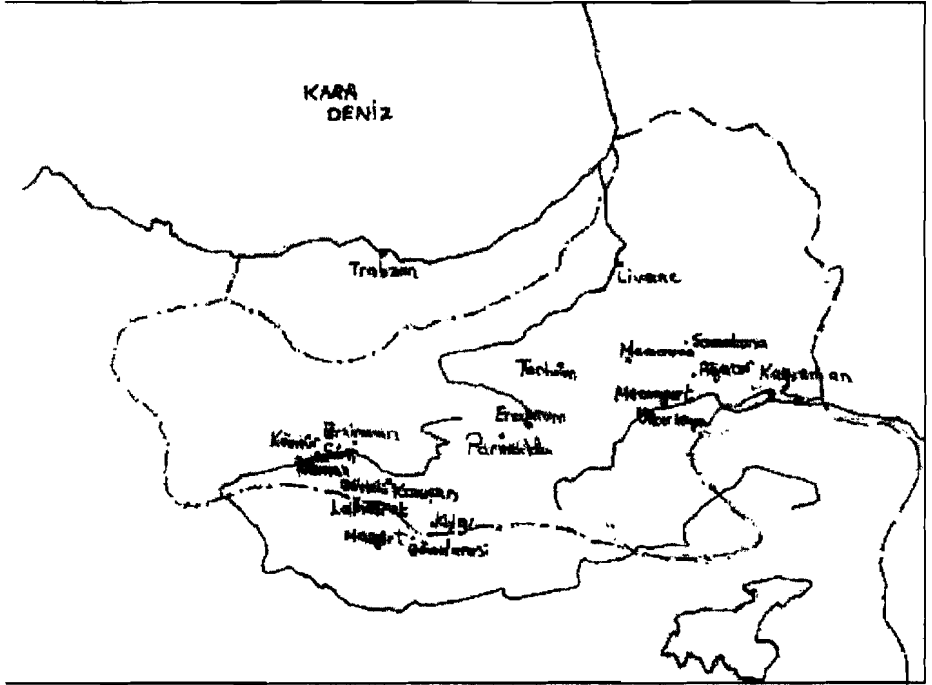
Tablo I Erzurum Vilâyeti mukataaları

Erzurum Vilâyeti Mukataaları	Sene
Kitabet-i mizan-ı harir-i Erzurum	6.000 akçe
Mukataa-i Gümrük-i Ahıska	600 kr
Mukataa-i Memlâha-i Kağızman	110.000 akçe
Mukataa-i Tahmis-i kahve ve Sabunhane	260 kr
Mukataa-i kaza ve mezari-i havas-ı hümayun der liva-i Pasin ve Mecengert	30.420 akçe
Mukataa-i memlâha-i طاور و صدق der nahıye-i Kemah	600 kr
Mukataa-i bazı kura ve nezari-i Kars	1.000 akçe
Bedel-i gılmanan-ı kaza-i Erzurum	73.200 akçe
Mukataa-i bozahane-i Oltu	21 kr
Mukataa-i kirışhane-i Erzurum	3.000 akçe
Mukataa-i maden-i nuhas	150 kr
Hasha-i Kemah ve tevabiiha	122.222 akçe
Mukataa-i madencibaaşılık-ı Gümüşhane	6.000 akçe
Mukataa-i veznedarlık-i maden-i Gümüşhane	30 kr

Tablo II Erzurum Tuzları

Erzurum Tuzları	1705	1730
Memelaha-i cedid der mabeyn-i Samakona (صاص) der liva-I Mamervan	20 kr	
Memlaha-i cedid der kurb u karye-i Lalhesrek (تالاسك) der liva-i Mazgirt	25 kr	25 kr
Memlaha der kurb u karye-i Ağacur tabi-i liva-i Mamervan	20 kr	40 kr
Memlaha-i Taksut (نضط) der nefsi karye-i (...)	20 kr	25 kr
Memlaha-i maden-i nuhas ve timur der nahiye-i (ساهومو) der liva-i Livane	30 kr	20 kr
Memlaha-i Kağızman	750 kr	2.500 kr
Memlaha-i Gönellü tabii Kız-uçan	416.5 kr	416.5 kr
Memlaha-i (كوك)	83 kr	
Memlaha-i Yüç (بول) tabi-i Seramin (وىج) 150 kr		150 kr
Memlaha-i Ülkerkaya tabi-i Micingird	40 kr	40 kr
Memlaha-i Gönderesi tabi-i Kiğı	20 kr	20 kr
Memlaha-i Kömür tabi-i Kemah	-	173.000 akçe
Memlaha-i Sim (سيم) Kömür memlahasından ihraç -		37.000 akçe
Memlaha-i Tortum	-	60.000 akçe

Harita: Erzurum Tuzlaları

ABSTRACT

“Salt” which has an extensive and assorted usage in daily life, unfortunately, does not attract the interest of Turkish historians yet. There is not any study except Prof Lütfi Güçec’s article on the Salt-resource (tuzla) and salt production in Ottoman State. So far as we know, there are some studies about salt production and tuzlas in Balkans written in their own language by Balkanian historians. Dr Evangelia Balta’s research for Mora Tuzları is forthcoming. Such disinterestedness in the subject makes the researcher to write high-level articles difficult.

In this article we wrote the reorganization of Erzurum tuzlas in 18th century to be taken within a brand new field of consumption goods history for Otoman history writing. During the re-regulation of Mukataas after taken within Malikane system, it is quite remarkable the viewpoint of center and provinces for the management of tuzlas. The result of such a re-regulation in Otoman provinces from the fiscal viewpoint has been just like the Centre aimed.